

PROMJENE U OBRAZOVNOJ STRUKTURI STANOVNIŠTVA KARLOVAČKE ŽUPANIJE (1981. – 2001.)

Ivo TURK, Marijan JUKIĆ
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 314.93(497.5-35 Karlovac)“1981/2001“:37
314.87(497.5-35 Karlovac)“1981/2001“

Prethodno priopćenje

Primljeno: 2. 6. 2008.

Od 1981. do 2001. godine dogodile su se osjetne promjene u obrazovnoj strukturi Karlovačke županije. Vidi se postupno poboljšanje obrazovnih strukturnih značajki stanovništva. Promjene u obrazovnoj strukturi valja promatrati u svjetlu njihove interakcije s ostalim demografskim procesima, posebno procesima depopulacije te demografskoga starenja. Žarište istraživanja ovoga rada usmjereno je na objašnjavanje i razumijevanje promjena obrazovne strukture te utvrđivanje stupnja povezanosti negativnih demografskih procesa i razine obrazovanosti stanovništva. Obrazovanost stanovništva ove županije nalazi se ispod hrvatskoga prosjeka. Promjene u obrazovnoj strukturi valja promatrati s aspekta ukupne gospodarske situacije u Karlovačkoj županiji, jer snažna povezanost demografskih i društveno-gospodarskih procesa posebno dolazi do izražaja u slučaju njezina razmatranja. Dakako, intenzivan utjecaj na demografske i društveno-gospodarske procese imala su ratna zbivanja na prostoru Karlovačke županije tijekom 1990-ih. Dugotrajno iseljavanje stanovništva poprimilo je još veće razmjere tijekom velikosrpske agresije na promatrani prostor, što je negativno utjecalo na obrazovnu strukturu promatranoga prostora.

Ključne riječi: Karlovačka županija, obrazovna struktura, depopulacija, demografsko starenje, iseljavanje

✉ Ivo Turk, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Marulićev trg
19/I, p. p. 277, 10 001 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Ivo.Turk@pilar.hr

UVOD

Karlovačka županija nalazi se u nepovoljnoj demografskoj situaciji, slično kao i većina hrvatskih županija. U uvjetima nepovoljnih demografskih obilježja i procesa ne može se ostvariti ravnomjeran razvoj prostora. Posebno se to odnosi na nepovoljnu obrazovnu strukturu stanovništva, koja je snažna zapreka razvoju. Ipak, obrazovna struktura postupno se poboljšavala, ali ne kao rezultat sveukupnog razvoja županije, već kombiniranim utjecajem više demografskih i društveno-gospodarskih faktora. Drugim riječima, obrazovna razina jest podignuta, ali uz velike prostorne različitosti. Tome su pridonijele disperzna naseljenost i slaba gospodarska razvijenost, kao dominantna obilježja glavnine prostora Karlovačke županije. Takvi geografsko-gospodarski uvjeti poticali su iseljavanje mlađega stanovništva prema centrima rada i obrazovanja. Posljedica ovih zbivanja bilo je daljnje produbljivanje prostorno-razvojne neravnomjernosti i, kao rezultat toga, ukupna depopulacija prostora ove županije.

Gospodarsko zaostajanje ovoga kraja ima dugo povijesno naslijeđe. Prvi val iseljavanja s ovoga prostora zbio se na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, kad se stanovništvo iseljavalo u prekomorske zemlje. Na prostoru Karlovačke županije u međupopisnom razdoblju od 1910. do 1921. bila je osrednja depopulacija, što je posljedica Prvoga svjetskog rata i emigracije u prekomorske zemlje (Turk, 2008.). Drugi veliki iseljenički val uslijedio je nakon Drugoga svjetskog rata u okviru agrarne kolonizacije (1945. – 1948.). Od tada do danas nikada nije prekinuto iseljavanje s ovoga prostora. Budući da nema podataka o preseljenim osobama koji bi se temeljili na današnjem teritorijalnom ustrojstvu, te se migracije mogu rekonstruirati samo djelomično. Poznato je da se s Korduna, koji je u sastavu Karlovačke županije, 1945. godine iselio 5601 stanovnik, dok se 1946. s istoga prostora iselilo 2557 stanovnika (Maticka, 1990.). Godine 1947. s Korduna se iselila 91 obitelj (Maticka, 1990.).

Karlovac nikada nije postao žarište razvoja ovoga kraja stoga što razvoj nepoljoprivrednoga sektora privrede nije oblikovao uvjete za zaustavljanje iseljavanja. Naime, na prostoru Karlovačke županije dominantno se razvijala industrija niske tehnološke razine. Stoga ne samo mali gradovi ove županije nego i sam Karlovac nisu razvijali gospodarsku i društvenu infrastrukturu koja bi razvojne impulse prenosila na ruralno okružje. Blizina i dobra prometna povezanost Karlovca sa Zagrebom nije iskorištena, nego naprotiv, Zagreb je neprekidno privlačio stanovništvo iz ove županije. U uvjetima kada potrebe lokalne privrede nemaju potreba za visokoobra-

zovanim radnim kadrom teško je očekivati visoku razinu obrazovanja stanovništva.

Snažna ukupna depopulacija stanovništva Karlovačke županije, uzrokovana negativnim prirodnim kretanjem i intenzivnim iseljavanjem, uvelike je utjecala na promjenu u obrazovnoj strukturi. Izumiranjem starijih, većinom slabije obrazovanih, dobnih skupina povećana je obrazovna razina ukupnoga stanovništva. S druge strane, industrijski razvoj Karlovačke županije stvorio je potrebu za obrazovanijom radnom snagom. Upravo je zbog toga obrazovna razina najviše podignuta u urbanim središtima županije, poglavito u Karlovcu, Dugoj Resi i Ogulinu. U ostalom, pretežito ruralnom, dijelu županije udio stanovništva bez ikakve završene škole kreće se između 29,01% u općini Kamanje i 52,34% u općini Lasinja, prema podacima popisa stanovništva iz 2001. godine. U uvjetima niske razine obrazovanja i visokoga stupnja ostarjelosti ukupnoga stanovništva nerealno je očekivati zamjetniji razvoj ovih prostora. Dakle, razvoj Karlovačke županije nužno implicira povećanje ukupne obrazovne razine njezina stanovništva.

Ratna zbivanja 1990-ih godina dodatno su ubrzala dotadašnje nepovoljne demografske i gospodarske procese. Iseljavanje se intenziviralo, što je dovelo do novoga populacijskog pražnjenja već ionako depopuliranih i gospodarski nerazvijenih područja. Naime, dogodio se progon hrvatskoga stanovništva s okupiranoga područja od srpskih snaga, dok su se Srbi iseljavali tijekom cjelokupnoga trajanja okupacije, da bi najveći broj Srba izbjegao početkom hrvatske vojno-redarstvene operacije *Oluja* početkom kolovoza 1995. Osjetno je i iseljavanje stanovništva ratom ugroženih područja koje je migriralo prema većim mjestima, pretežno izvan prostora Karlovačke županije, čime su demografske strukturne značajke pogoršane. Hrvatsku danas, kao i Karlovačku županiju, karakteriziraju četiri ključna demografska problema/procesa. To su procesi ukupne depopulacije (pada broja stanovnika), prirodne depopulacije (veći broj umrlih stanovnika od rođene djece), demografskoga starenja (pad broja i udjela mladih, a porast broja i udjela starih stanovnika) i prostorne populacijske polarizacije (prostorno demografsko pražnjenje i neravnomjeran razmještaj stanovništva) (Wertheimer-Baletić, 2001.). Gotovo svi aspekti, odrednice i sastavnice suvremene demografske slike Hrvatske bitno su promijenjeni u odnosu na predratno demografsko stanje, pa i u odnosu na očekivanu mirnodopsku demografsku dinamiku (Živić, 2005.). Iz toga proizlazi nužnost proučavanja tijeka, posljedica i utjecaja Domo-vinskog rata ne samo na razvoj stanovništva nego i na ukupan društveni i gospodarski razvoj zemlje.

METODOLOŠKE NAPOMENE

Statističko-demografski okvir ovoga istraživanja čine službeni podaci popisa stanovništva iz 1981., 1991. i 2001. godine.¹

Treba imati na umu da postoje znatne razlike u metodologiji popisa stanovništva iz 2001. godine u odnosu na ranije popise. Najnoviji popis stanovništva proveden je po *de facto* principu (konceptija prisutnoga stanovništva), dok su dva ranija promatrana popisa provedena po *de iure* principu (konceptija stalnoga stanovništva). Godine 2001. u popisno razmatranje uključeno je samo stanovništvo s prebivalištem u Hrvatskoj, s time da je bilo prisutno u zemlji u kritičnom trenutku, odnosno da u slučaju odsutnosti nije iz nje izbivalo više od godine dana. U ukupno stanovništvo uključene su i osobe koje borave u Hrvatskoj godinu i duže, djelatnici hrvatskih diplomatskih službi, nomadi, izbjeglice u zemlji itd. Uz njih, u ukupno stanovništvo uključene su i osobe koje imaju *tijsnu, gospodarsku, prometnu i učestalu vezu s kućanstvom i obitelji u Hrvatskoj* (češći ili rjeđi posjeti, uzdržavanje članova obitelji, stalna komunikacija itd.) (Pokos, 2003.).

Analiza obrazovne strukture stanovništva Karlovačke županije, provedena u ovome istraživanju usredotočena je prije svega na promatranje promjena u obilježju "školske spreme".² U popisima stanovništva nakon 1981. godine obilježja školske spreme prikupljaju se samo za stanovništvo staro 15 i više godina.³ Budući da su podaci popisa stanovništva 1981., 1991. i 2001. godine, prema pismenosti i školskoj spremi, obuhvatili iste dobne skupine, mogu se međusobno uspoređivati.

Prostorno-analički obrazac ovoga istraživanja čine općine i gradovi Karlovačke županije prema stanju 2001. godine. Spomenuta županija obuhvaća 5 gradova⁴ i 17 općina⁵ na prostoru kojih se nalazi 649 naselja. Površinom od oko 3622 km² (6,4% kopnenoga teritorija Republike Hrvatske), Karlovačka županija ulazi među veće hrvatske županije.

Prilikom razmatranja osnovnih dinamičkih i strukturnih demografskih pokazatelja u ovom će se radu rabiti dva pokazatelja najrelevantnija za razumijevanje promjena u obrazovnoj strukturi stanovništva Karlovačke županije. S jedne strane, to je opće kretanje stanovništva, koje, kao važan sintetički demografski pokazatelj, dobro oslikava proces depopulacije prostora ove županije. Upravo proces snažne depopulacije ima direktne implikacije na pogoršanje obrazovne strukture. S druge strane, dobno-spolna struktura, prikazana kroz pokazatelje ostarjelosti stanovništva, također pomaže u razumijevanju obrazovne strukture. Naime, razumljivo je da postoje neke razlike u razinama obrazovanja mlađega i starijega stanovništva.

OSNOVNI DINAMIČKI I STRUKTURNI DEMOGRAFSKI POKAZATELJI

Promjena broja stanovnika od 1981. do 2001. godine

Promjena ukupnoga broja stanovnika sintetički je pokazatelj demografskoga stanja i procesa na određenom prostoru. Kao odraz prirodne (biološke) dinamike i prostorne (mehaničke) pokretljivosti stanovništva, indikator je međuovisnosti raznih povijesno-političkih, društveno-gospodarskih i demografskih procesa. U razmatranje je uzeto ukupno stanovništvo za sva tri promatrana popisa stanovništva, jer su na njemu temeljeni svi rezultati za demografske strukture (pa tako i za obrazovnu).

Proces ukupne depopulacije, uz proces starenja stanovništva, temeljni su demografski procesi u Karlovačkoj županiji.

U međupopisnom razdoblju od 1981. do 1991. porast ukupnoga broja stanovnika zabilježen je u samo 8 općina/gradova smještenih u sjeverozapadnom dijelu Karlovačke županije. To su Karlovac, Duga Resa, Ozalj, Bosiljevo, Draganić, Kamanje, Netretić i Žakanje.

● **TABLICA 1**
Promjena broja stanovnika po gradovima/općinama Karlovačke županije (1981. – 2001.) i gustoća naseljenosti

Grad/općina	Broj stanovnika			Indeks promjene 2001./1981.	Gustoća naseljenosti (st/km ²)		
	1981.	1991.	2001.		1981.	1991.	2001.
Barilović	5232	4529	3095	59,15	29,81	25,81	17,64
Bosiljevo	2322	2598	1486	63,99	20,92	23,41	13,39
Cetingrad	5151	4758	2746	53,31	36,79	33,99	19,61
<i>Duga Resa</i>	<i>13 102</i>	<i>14 088</i>	<i>12 114</i>	<i>92,45</i>	<i>225,89</i>	<i>242,90</i>	<i>208,86</i>
Draganić	3556	3561	2950	82,95	48,78	48,85	40,47
Generalski Stol	4329	3833	3199	73,89	43,29	38,33	31,99
Jospidol	5172	4850	3987	77,08	31,26	29,32	24,10
Kamanje	1102	1179	1008	91,47	73,46	78,60	67,20
<i>Karlovac</i>	<i>69 622</i>	<i>73 426</i>	<i>59 395</i>	<i>85,31</i>	<i>173,32</i>	<i>182,80</i>	<i>147,87</i>
Krnjak	3748	3204	2164	57,73	33,51	28,65	19,35
Lasinja	3227	2821	1938	60,05	39,35	34,40	24,18
Netretić	5153	5437	3333	64,68	44,42	46,87	28,73
<i>Ogulin</i>	<i>17 012</i>	<i>16 732</i>	<i>15 054</i>	<i>88,49</i>	<i>31,36</i>	<i>30,85</i>	<i>27,76</i>
<i>Ozalj</i>	<i>9744</i>	<i>9 988</i>	<i>7932</i>	<i>81,40</i>	<i>54,31</i>	<i>55,67</i>	<i>44,21</i>
Plaški	4590	4317	2292	49,93	29,15	27,42	14,56
Rakovica	4782	4108	2623	54,85	18,32	15,74	10,05
Ribnik	965	878	583	60,41	20,10	18,29	12,15
Saborsko	2105	1501	860	40,85	15,94	11,37	6,52
<i>Slunj</i>	<i>11 799</i>	<i>10 096</i>	<i>6096</i>	<i>51,66</i>	<i>29,42</i>	<i>25,18</i>	<i>15,20</i>
Tounj	2197	1695	1252	56,98	23,12	17,84	13,18
Vojnić	8908	8236	5495	61,68	37,16	34,36	22,99
Žakanje	2351	2742	2185	92,93	78,36	91,43	72,86
Ukupno	186 169	184 577	141 787	76,16	51,39	50,96	39,15

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001.* CD, DZS, Zagreb, 2005.

Zbog razvijene industrije, Karlovac i Duga Resa bilježe veći priljev doseljenika, što je rezultiralo povećanjem broja njihova stanovništva. Navedeni urbani industrijski centri utjecali su i na porast stanovništva susjednoga grada Ozlja te općina Draganić i Netretić. Porast stanovništva graničnih općina Kamanje i Žakanje bio je potaknut pozitivnim gospodarskim stanjem u prekograničnim općinama Republike Slovenije. Međutim, ovaj porast stanovništva veoma je dvojbjen i valja ga promatrati u kontekstu vremena u kojem se dogodio. Osmostaljenjem Republike Hrvatske ranih 1990-ih došlo je do pojačanoga (fiktivnog) popisivanja stanovništva u inozemstvu i njihova pribrajanja stanovništvu općina i gradova Karlovačke županije. Službeni podaci o demografskim procesima, a zapravo najviše o ukupnom broju stalnoga stanovništva, samo su "odgodili" suočavanje s nepovoljnom demografskom stvarnošću (Gelo, 2004.). Osim toga, većina općina u kojima je došlo do porasta broja stanovnika populacijski su male, što znači da spomenuti porast ne znači puno kad se županija promatra u cjelini. U svim ostalim općinama i gradovima ukupan broj stanovnika smanjen je od 1981. do 1991., što je rezultiralo smanjenjem populacije u Karlovačkoj županiji (Tablica 1).

Od 1991. do 2001. sve općine i gradovi Karlovačke županije zabilježile su snažno smanjenje broja stanovnika, tj. ukupnu depopulaciju. Najsnažniju depopulaciju doživjele su općine: Plaški (pad od 46,91%), Bosiljevo⁶ (pad od 42,80%), Saborско (pad od 42,70%) i Cetingrad (pad od 42,29%). Posebno zabrinjava veliko smanjenje broja stanovnika u gradovima koji su imali bolje demografske pokazatelje od ruralnih prostora. Tako je stanovništvo Karlovca smanjeno za 19,11%, Duge Rese za 14,01%, a Ogulina za 10,03% (Tablica 1). Preostala dva gradska naselja, Ozalj i Slunj, također su doživjela osjetnu depopulaciju u posljednjem međupopisnom razdoblju od 1991. do 2001. godine. Razlozi depopulacije veoma su složeni i isprepleteni. Domovinski rat (1991. – 1995.) snažno je ubrzao sve dotadašnje nepovoljne demografske procese. Snažno iseljavanje Hrvata tijekom Domovinskog rata u uvjetima nepovoljne gospodarske situacije, progona s okupiranoga prostora i emigracije s ratom ugroženih (neokupiranih područja) u kombinaciji s fiktivnim popisivanjem⁷ 1991. godine te odlaskom srpske etničke komponente (posebno pripadnika "JNA" iz Karlovca i drugih gradova) uvjetovali su izrazitu depopulaciju Karlovačke županije.

Ozbiljnost demografske situacije posebno oslikava promjena u gustoći naseljenosti općina i gradova Karlovačke županije (Tablica 1). Snažna depopulacija uvela je pojedine općine u sferu subekumene ili demografske polupustoši.⁸ U općinama Saborsko (sa 6,52 st/km²) i Rakovica (sa 10,05 st/km²) stanje je krajnje loše, a u općinama Ribnik (sa 12,15 st/km²),

Tounj (sa 13,18 st/km²), Bosiljevo (sa 13,39 st/km²) i Plaški (sa 14,56 st/km²) tek jedva nešto povoljnije. Dakle, prostori gustoće naseljenosti ispod 10 st/km² (pa čak i oni ispod 15 st/km²) s pravom se mogu smatrati subekumenom.

Proces demografskoga starenja u Karlovačkoj županiji

Proces demografskoga starenja u Karlovačkoj županiji intenzivira se od 60-ih godina 20. stoljeća. Stoga je 1971. godina uzeta kao važna jer se tada javila razlika u ostarjelosti⁹ između sjeverozapadnoga ("starijeg") i jugoistočnoga ("mlađeg") dijela županije. Stanovništvo općina Cetingrad i Rakovica 1971. godine još nije bilo ušlo u proces starenja, dok je stanovništvo gradova/općina na sjeverozapadu županije već bilo prilično zahvaćeno procesom starenja (Tablica 2). Razloge za takvo stanje treba tražiti u različitim demoreproduktivnim značajkama u pojedinim dijelovima županije. Stanovništvo jugozapadnih gradova/općina dulje je zadržalo tradicionalna demoreproduktivna obilježja, to jest sklonost većem broju djece u obitelji, na što je znatno utjecala i blizina susjedne Bosne i Hercegovine.¹⁰ Uz to migracija selo – grad ranije je otpočela na sjeverozapadu županije.

Do godine 1991. proces demografskoga starenja stanovništva Karlovačke županije snažno je uznapredovao, što potvrđuje veća vrijednost pokazatelja ostarjelosti u gotovo svim općinama/gradovima. Uz to, spomenuti proces započeo je i u dijelovima županije gdje je 1971. razina ostarjelosti bila niska. Stanovništvo općina Bosiljevo, Draganić, Krnjak, Ribnik, Saborsko i Tounj 1991. godine pokazuju tip vrijednost ostarjelosti 5 (vrlo duboka starost), što znači da one ne mogu više regenerirati svoju populaciju iz vlastitih bioloških potencijala. Dakle, za poboljšanje dobno-spolnoga sastava nužna je imigracija stanovništva u reproduktivnoj dobi.

Popis stanovništva iz 2001. godine pokazao je uistinu zabrinjavajuće stanje ostarjelosti stanovništva po gradovima i općinama Karlovačke županije. U svim njezinim dijelovima proces demografskoga starenja uznapredovao je, a situacija je daleko najgora u općinama Saborsko (bodovni pokazatelj ostarjelosti 45), Krnjak (bodovni pokazatelj ostarjelosti 45,5) i Ribnik (bodovni pokazatelj ostarjelosti 46), koje bilježe tip 6 ostarjelosti stanovništva, a to je izrazito duboka starost. Ostarjelost stanovništva prema popisu iz 2001. godine bila je najveća u onim gradovima/općinama koji su ili izrazito prometno izolirani (Ribnik) ili su bili, uz prometnu izoliranost najvećega dijela općine, još i direktno pogođeni ratnim zbivanjima u Domovinskom ratu (Saborsko, Krnjak). Zanimljivo je da je u općini Saborsko, koja je prema podacima iz 2001. općina u Karlovačkoj županiji s najstarijim stanovništvom, tip ostarjelosti stanovništva 1971. bio 1 (na pragu starenja), a da je već

● TABLICA 2
 Ostarjelost stanovništva u općinama i gradovima Karlovačke županije 1971., 1991. i 2001. godini

1991. isti pokazatelj iznosio 5 (vrlo duboka starost). To zorno upućuje na činjenicu da je do najintenzivnijega starenja stanovništva općine Saborsko došlo između 1971. i 1991. godine¹¹ i da je, općenito gledajući, Domovinski rat¹² snažno ubrzao sve nepovoljne demografske procese.

Grad/Općina	Godine		
	1971.	1991.	2001.
Barilović	starenje	duboka starost	vrlo duboka starost
Bosiljevo	starost	vrlo duboka starost	vrlo duboka starost
Cetingrad	nema pojave	starost	duboka starost
Duga Resa	starenje	starost	duboka starost
Draganić	starost	vrlo duboka starost	vrlo duboka starost
Generalski Stol	starenje	duboka starost	vrlo duboka starost
Jospidol	starenje	starost	duboka starost
Kamanje	na pragu starenja	starost	duboka starost
Karlovac	starenje	starost	duboka starost
Krnjak	starost	vrlo duboka starost	izrazito duboka starost
Lasinja	starost	duboka starost	vrlo duboka starost
Netretić	starost	duboka starost	vrlo duboka starost
Ogulin	starenje	starost	duboka starost
Ozalj	starost	duboka starost	vrlo duboka starost
Plaški	starenje	duboka starost	vrlo duboka starost
Rakovica	nema pojave	starost	duboka starost
Ribnik	starost	vrlo duboka starost	izrazito duboka starost
Saborsko	na pragu starenja	vrlo duboka starost	izrazito duboka starost
Slunj	na pragu starenja	duboka starost	vrlo duboka starost
Tounj	na pragu starenja	vrlo duboka starost	vrlo duboka starost
Vojnić	starenje	duboka starost	vrlo duboka starost
Žakanje	starost	starost	duboka starost
Ukupno	starost	starost	vrlo duboka starost

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., SZS, Beograd, 1973.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991., dok. 882, Zagreb, 1994.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. DZS, Zagreb, 2003.

PROMJENE U OBRAZOVNOJ STRUKTURI STANOVNIŠTVA KARLOVAČKE ŽUPANIJE (1981. – 2001.)

Analiza stanovništva bez završenoga osnovnog obrazovanja u Karlovačkoj županiji od 1981. do 2001. godine (Tablica 3) pokazuje da se broj osoba te obrazovne kategorije smanjivao kontinuirano i relativno brzo. U idealnim uvjetima sveukupno stanovništvo staro 15 i više godina trebalo bi imati završenu osnovnu školu. Ipak, udio stanovništva bez završene osnovne škole na razini županije 1981. iznosio je 52,29%, zatim se 1991. godine smanjio na 37,48% i konačno 2001. godine na 26,32%. Pri tome valja istaknuti da smanjenje populacije bez završene osnovne škole nije isključiva posljedica pojačana procesa obrazovanja stanovništva. Naime, već je napomenuto da u tome važnu ulogu ima proces starenja stanov-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 18 (2009),
BR. 6 (104),
STR. 1173-1194

TURK, I., JUKIĆ, M.:
PROMJENE...

ništva, koji dovodi do postupnog izumiranja starije, slabije obrazovane populacije. Smanjenje broja stanovništva bez završene osnovne škole zbog starenja i povećanoga mortaliteta starijih lošije obrazovanih dobnih skupina posebno dolazi do izražaja u nerazvijenim i izoliranim ruralnim općinama. Tako se u općini Ribnik broj osoba bez osnovnog obrazovanja smanjio tri puta; sa 75,66% (1981.) na 24,71% (2001.) godine. Budući da je riječ o depopulacijskoj općini, stanovništvo koje je u izrazito dubokoj starosti, ovaj prividni porast "obrazovanosti" u najvećoj mjeri jest posljedica izumiranja starih neobrazovanih dobnih skupina stanovništva.

Grad/Općina	Bez završene osnovne škole (aps.)			Bez završene osnovne škole (%)		
	1981.	1991.	2001.	1981.	1991.	2001.
Barilović	2929	2065	1059	67,26	54,04	39,59
Bosiljevo	1379	1002	445	70,07	44,69	33,64
Cetingrad	2643	2111	1026	65,94	54,10	45,32
Duga Resa	4540	3793	2152	43,47	33,67	20,51
Draganić	1983	1003	893	65,86	32,85	34,91
Generalski Stol	2550	1774	1174	64,94	54,97	42,94
Jospidol	2582	1795	1088	62,02	44,94	32,90
Kamanje	548	393	246	62,49	42,49	29,01
Karlovac	21 525	14 958	8831	38,48	24,88	17,33
Krnjak	2219	1602	850	69,41	57,52	44,71
Lasinja	2001	1427	883	75,97	60,31	52,34
Netretić	2721	2393	1223	69,88	51,40	42,01
Ogulin	6936	4525	2773	50,74	33,60	21,82
Ozalj	5353	4309	2357	66,44	51,98	34,72
Plaški	2209	1521	702	57,87	42,03	35,73
Rakovica	2085	1651	732	55,41	48,88	34,64
Ribnik	634	439	127	75,66	57,61	24,71
Saborsko	1163	749	357	67,81	54,35	47,47
Slunj	5675	4175	1937	59,61	48,77	37,38
Tounj	1262	828	434	69,49	57,78	40,60
Vojnić	4745	3584	2029	65,10	52,21	43,06
Žakanje	1199	989	597	62,00	45,04	32,89
Karlovačka županija	78 881	57 086	31 915	52,29	37,48	26,32

Izvor: *Popis stanovništva i stanova 1981.: Tablogrami po naseljima*, Republički zavod za statistiku, Zagreb; *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., Stanovništvo prema školskoj spremi, pismenosti i spolu po naseljima*, dokumentacija 884, DZS, Zagreb, 1992.; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.*, 2. izdanje, CD, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003. Rezultati po naseljima.

TABLICA 3
Stanovništvo bez završenoga osnovnog obrazovanja u gradovima/općinama Karlovačke županije od 1981. do 2001. godine

Slično je i u općini Draganić, koja se, kao i općina Ribnik, nalazi u sjeverozapadnom dijelu Karlovačke županije. Udio stanovništva bez osnovnog obrazovanja u općini Draganić smanjen je sa 65,86% (1981.) na 34,91% (2001.). S druge strane, općina Rakovica, koja se nalazi u jugoistočnom dijelu županije,

imala je 1981. relativno niži udio stanovništva bez završene osnovne škole (55,41%) u odnosu na općine sjeverozapadnoga dijela županije, u kojima je proces demografskoga starenja otpočeo ranije.

Najmanji udio stanovnika bez završene osnovne škole, iz posve razumljivih razloga, ima grad Karlovac. Godine 2001. na prostoru Karlovca bilo je 17,33% osoba te obrazovne kategorije što je značajno smanjenje u odnosu na 1981. godinu, kada je taj udio iznosio 38,48% (Tablica 3). Kao relativno snažan industrijski centar, Karlovac je stvorio potrebu za obrazovanijom radnom snagom. To je rezultiralo većim doseljavanjem obrazovanijega stanovništva na područje grada te obrazovanjem postojećega gradskog stanovništva. Duga Resa, koja se nalazi u blizini Karlovca, također pokazuje manji udio stanovništva bez završene osnovne škole u odnosu na ostatak županije. Godine 2001. na području Duge Rese bilo je 20,51% stanovništva bez završene osnovne škole. Slunj i Ozalj, kao gradska naselja, imaju vrlo visok udio iste kategorije stanovništva. Tako je 2001. godine broj stanovnika bez završenoga osnovnog obrazovanja u gradu Slunju iznosio 37,38%, a u gradu Ozlju 34,72%. Naime, riječ je o naseljima s malim brojem centralnih funkcija, okruženim slabo razvijenim ruralnim prostorom.

Navedeni rezultati pokazuju da je udio stanovništva bez završene osnovne škole u Karlovačkoj županiji 2001. godine još previsok. Izrazito visok udio stanovništva bez završenoga osnovnog obrazovanja u pojedinim općinama to potvrđuje. Tako u općini Lasinja 2001. godine broj stanovnika bez završene osnovne škole obuhvaća 52,34% ukupne općinske populacije stare 15 i više godina, a u još sedam općina navedeni udio prelazi visokih 40%. U uvjetima ovako nepovoljne obrazovne strukture stanovništva, nerealno je očekivati značajniji razvoj spomenutih općina, čak i uz osjetnija financijska ulaganja u infrastrukturu. Može se reći da u Karlovačkoj županiji ne postoje uvjeti za oporavak ovih prostora iz vlastitih razvojnih resursa.

Kako popisna metodologija izdvaja i stanovništvo starije od 15 godina koje je završilo 1 – 3, odnosno 4 – 7 razreda osnovne škole, korisno je izdvojiti i ovu kategoriju stanovništva. Treba napomenuti da je ovo stanovništvo u prijašnjoj tablici skupno svrstano pod stanovništvo koje nema završeno osnovno obrazovanje, jer ga ono doista i nema.¹³ Ipak, ovdje je ono posebno izdvojeno stoga što faktički postoje bitne razlike u obrazovanju pojedinaca koji nikad nisu pohađali školu i onih koji su završili nekoliko razreda osnovne škole.

Grad/Općina	1 – 3 razreda osnovne škole (aps.)			1 – 3 razreda osnovne škole (%)		
	1981.	1991.	2001.	1981.	1991.	2001.
Barilović	405	315	262	9,30	8,24	9,79
Bosiljevo	229	163	155	11,64	7,27	11,72
Cetingrad	424	267	195	10,58	6,84	8,61
<i>Duga Resa</i>	562	411	779	5,38	3,65	7,42
Draganić	310	203	567	10,30	6,65	22,17
Generalski Stol	390	252	252	9,93	7,81	9,22
Jospidol	311	192	493	7,47	4,81	14,91
Kamanje	36	24	14	4,10	2,59	1,65
<i>Karlovac</i>	1803	1493	2721	3,22	2,48	5,34
Krnjak	198	192	233	6,19	6,89	12,26
Lasinja	285	208	218	10,82	8,79	12,92
Netretić	250	195	310	6,42	4,19	10,65
<i>Ogulin</i>	640	652	830	4,68	4,84	6,53
<i>Ozalj</i>	437	275	602	5,42	3,32	8,87
Plaški	226	181	174	5,92	5,00	8,85
Rakovica	313	279	204	8,32	8,26	9,65
Ribnik	55	35	25	6,56	4,59	4,86
Saborsko	104	114	125	6,06	8,27	16,62
<i>Slunj</i>	967	633	457	10,16	7,39	8,82
Tounj	180	152	160	9,91	10,61	14,97
Vojnić	618	510	527	8,48	7,43	11,18
Žakanje	121	47	71	6,26	2,14	3,91
Karlovačka županija	8864	6793	9374	5,88	4,46	7,73

Izvor: kao i Tablica 3.

❶ **TABLICA 4**
Stanovništvo sa završenih 1 – 3 razreda osnovne škole u gradovima/općinama Karlovačke županije od 1981. do 2001. godine

Jasno je da visok udio ove kategorije stanovništva upućuje na slabu sveukupnu razinu razvijenosti. U analizi ove kategorije stanovništva na razini županije primjetno je smanjenje postotnog udjela u ukupnom stanovništvu od 1981. do 1991., dok je u sljedećem međupopisju udio ovoga stanovništva povećan, što zabrinjava. Najveći udio stanovništva sa završenih 1 – 3 razreda osnovne škole u ukupnom stanovništvu starom 15 i više godina bio je 2001. godine prisutan u Općini Draganić, gdje je iznosio čak 22,17%. To predstavlja veliko povećanje u odnosu na 1991. godinu, kada je taj udio iznosio samo 6,65%. Takvo se stanje može objasniti imigracijom slabije obrazovanoga stanovništva. U pravilu gradovi imaju manji udio ovoga stanovništva od općina, što je posljedica veće sveukupne razvijenosti gradova (Tablica 4). Poznato je da ruralni prostori (općine) u razvoju zaostaju za gradovima. Ipak, najniži udio promatranoga kontingenta stanovništva ima Općina Kamanje (1,65%), koja se nalazi na samoj granici sa Slovenijom. Ipak, kao što se vidi iz Tablice 3, ova općina ima relativno velik udio stanovništva bez završene osnovne škole, pa se ne može govoriti o pozitivnim obilježjima ovoga prostora kad je riječ o obrazovanosti stanovništva.

● **TABLICA 5**
Stanovništvo sa završenih 4 – 7 razreda osnovne škole u gradovima/općinama Karlovačke županije od 1981. do 2001. godine

Slična je situacija i s kontingentom stanovništva starog 15 i više godina koji je završio 4 – 7 razreda osnovne škole. Ukupni udio ovoga stanovništva u ukupnom stanovništvu starom 15 i više godina veći je od udjela prethodnoga promatranog kontingenta, što je donekle pozitivno s obzirom na to da se radi o stanovništvu s nešto boljom razinom obrazovanja, koja je svejedno vrlo niska. Najviši udio ovoga stanovništva imala je 2001. godine Općina Lasinja, gdje je on iznosio čak 32,72%. I ovdje je primjetno da u pravilu gradovi imaju bolje pokazatelje od općina. Najmanji udio ovoga stanovništva i-pak je zabilježen u Općini Draganić (8,87%), koja je iste godine bilježila najveći udio stanovništva sa završenih 1 – 3 razreda osnovne škole, pa dakako nema govora o pozitivnim pokazateljima obrazovnoga sastava stanovništva. Pozitivno je što je udio stanovništva sa završenih 4 – 7 razreda osnovne škole u svim gradovima/općinama u opadanju od 1981. Jedina je iznimka Općina Rakovica, gdje je udio ovoga stanovništva neznatno porastao od 1981. do 1991., a u sljedećem međupopisnom razdoblju taj je udio zabilježio osjetan pad.

Grad/Općina	4 – 7 razreda osnovne škole (aps.)			4 – 7 razreda osnovne škole (%)		
	1981.	1991.	2001.	1981.	1991.	2001.
Barilović	1799	1387	674	41,31	36,30	25,20
Bosiljevo	990	710	245	50,30	31,67	18,52
Cetingrad	1038	947	449	25,90	24,27	19,83
<i>Duga Resa</i>	3494	3061	1232	33,45	27,18	11,74
Draganić	1389	632	227	46,13	20,70	8,87
Generalski Stol	1774	1307	827	45,17	40,50	30,25
Jospidol	1850	1365	409	44,44	34,18	12,37
Kamanje	479	355	219	54,62	38,38	25,47
<i>Karlovac</i>	16 617	11 335	5061	29,70	18,85	9,93
Krnjak	1363	1004	400	42,63	36,05	21,04
Lasinja	1235	916	552	46,89	38,72	32,72
Netretić	2086	1951	845	53,57	41,90	29,03
<i>Ogulin</i>	5080	3251	1615	37,16	24,14	12,71
<i>Ozalj</i>	4413	3631	1576	54,77	43,80	23,22
Plaški	1236	889	328	32,38	24,56	16,69
Rakovica	881	812	312	23,41	24,04	14,77
Ribnik	520	372	94	62,05	48,82	18,29
Saborsko	506	371	107	29,50	26,92	14,23
<i>Slunj</i>	2451	2045	852	25,74	23,89	16,44
Tounj	753	500	214	41,46	34,89	20,02
Vojnić	2511	1963	936	34,45	28,60	19,86
Žakanje	992	882	511	51,29	40,16	28,15
Karlovačka županija	53 457	39 686	17 682	35,44	26,06	14,58

Izvor: kao i Tablica 3.

● **TABLICA 6**
Stanovništvo općina/
gradova Karlovačke
županije sa završenom
osnovnom školom
(apsolutno i relativno)
od 1981. do 2001.
godine

Zanimljivo je promotriti apsolutno i relativno kretanje udjela stanovništva Karlovačke županije sa završenom osnovnom školom od 1981. do 2001. godine (Tablica 6). Vidi se da se na razini županije udio stanovništva s primarnim obrazovanjem povećao sa 18,20% (1981.) na 21,98% (1991.), a zatim smanjio na 20,58% (2001.). U apsolutnom smislu, broj osoba sa završenom osnovnom školom najprije se povećavao (od 1981. do 1991. za 21,93%), a onda se od 1991. do 2001. godine smanjio za 25,47%. Velik broj i udio stanovništva sa završenim primarnim obrazovanjem 1991. u odnosu na prethodnu promatranu godinu uvelike je posljedica starenja stanovništva, odnosno izumiranja dijela stanovništva s najlošijom razinom obrazovanja. Smanjenje udjela i broja osoba s primarnim obrazovanjem od 1991. do 2001. posljedica je, između ostaloga, i snažne depopulacije Karlovačke županije.

Grad/Općina	Osnovna škola (aps.)			Osnovna škola (%)		
	1981.	1991.	2001.	1981.	1991.	2001.
Barilović	890	941	727	20,44	24,63	27,18
Bosiljevo	340	641	398	17,28	28,59	30,08
Cetingrad	1024	938	632	25,55	24,04	27,92
<i>Duga Resa</i>	2042	2353	2107	19,55	20,89	20,08
Draganić	415	1026	521	13,78	33,61	20,37
Generalski Stol	737	650	586	18,77	20,14	21,43
Jospidol	725	850	712	17,42	21,28	21,53
Kamanje	143	208	216	16,31	22,49	25,47
<i>Karlovac</i>	9612	13 147	9224	17,18	21,87	18,11
Krnjak	529	576	461	16,55	20,68	24,25
Lasinja	432	534	275	16,40	22,57	16,30
Netretić	707	1057	704	18,16	22,70	24,18
<i>Ogulin</i>	2170	2702	2605	15,87	20,06	20,50
<i>Ozalj</i>	1410	1652	1595	17,50	19,93	23,50
Plaški	505	606	416	13,23	16,74	21,17
Rakovica	1059	884	491	28,14	26,17	23,24
Ribnik	118	143	233	14,08	18,77	45,33
Saborsko	360	311	183	20,99	22,57	24,34
<i>Slunj</i>	2138	1947	1117	22,46	22,75	21,56
Tounj	355	307	306	19,55	21,42	28,62
Vojnić	1311	1527	1031	17,99	22,25	21,88
Žakanje	438	482	411	22,65	21,95	22,64
Karlovačka županija	27 460	33 482	24 951	18,20	21,98	20,58

Izvor: kao i Tablica 3.

Najveći udio stanovništva sa završenim primarnim obrazovanjem 2001. godine zabilježen je na području Općine Ribnik (45,33%). Navedena općina iste godine pokazuje tip ostarjelosti 6, čije je obilježje "izrazito duboka starost". Upravo ta činjenica potvrđuje da se stanovništvo s primarnim obra-

zovanjem nalazi unutar starijih dobnih kontingenata. Naravno, ne smije se zanemariti ni velik udio stanovništva bez završene škole unutar populacije općina s najvećim stupnjemivima ostarjelosti.

Stanovništvo općina i gradova Karlovačke županije analizirano je i prema ostalim (višim) razinama završenog obrazovanja (Tablica 7). Vidi se postupno povećanje obrazovne razine od 1981. do 2001. godine. Ono se očituje u postupnom povećanju udjela osoba sa završenom srednjom školom i fakultetom u navedenom razdoblju. Udio stanovnika sa završenom srednjom školom na razini županije povećan je sa 24,38% (1981.) na 43,74% (2001.), a udio stanovnika sa završenim visokim obrazovanjem (fakultetom) sa 2,15% (1981.) na 5,03% (2001.). Udio stanovnika sa završenom višom školom također je povećan od 1981. godine (2,37%) do 2001. godine (3,58%). Relativno visok udio ovoga kontingenta stanovništva 1991. godine posljedica je smanjenja atraktivnosti viših škola u korist fakulteta. Osobe koje su se odlučile za nastavak školovanja nakon završetka srednje škole češće su počele težiti visokoj stručnoj spremi.

● TABLICA 7
Stanovništvo općina/
gradova Karlovačke
županije prema razini
završenog obrazova-
nja (%) od 1981. do
2001. godine

Grad/Općina	Srednja škola (%)			Viša škola (%)			Fakultet (%)		
	1981.	1991.	2001.	1981.	1991.	2001.	1981.	1991.	2001.
Barilović	11,11	17,43	30,32	0,64	1,02	1,61	0,34	0,84	1,01
Bosiljevo	11,64	18,64	32,50	0,76	2,50	1,44	0,10	1,38	1,89
Cetingrad	7,06	17,15	22,26	0,77	1,77	1,15	0,12	0,77	0,62
<i>Duga Resa</i>	<i>31,57</i>	<i>37,10</i>	<i>50,38</i>	<i>2,78</i>	<i>4,04</i>	<i>4,03</i>	<i>1,84</i>	<i>2,64</i>	<i>4,31</i>
Draganić	18,27	26,56	38,43	1,23	2,75	2,31	0,60	1,28	1,99
Generalski Stol	14,16	19,46	33,10	0,74	1,30	0,91	0,56	0,96	1,06
Jospidol	18,90	28,84	40,58	1,25	2,33	2,36	0,34	1,00	2,39
Kamanje	18,47	28,43	40,68	1,60	2,27	2,24	0,23	1,08	2,12
<i>Karlovac</i>	<i>35,36</i>	<i>39,92</i>	<i>50,62</i>	<i>3,88</i>	<i>5,58</i>	<i>5,02</i>	<i>4,33</i>	<i>6,14</i>	<i>8,24</i>
Krnjak	12,36	18,82	28,14	0,97	1,44	1,53	0,28	0,65	1,10
Lasinja	6,15	12,26	27,15	0,65	0,93	1,48	0,46	0,46	1,54
Netretić	10,25	17,76	30,44	0,49	2,28	1,17	0,23	1,18	1,03
<i>Ogulin</i>	<i>28,81</i>	<i>38,06</i>	<i>48,64</i>	<i>2,33</i>	<i>3,73</i>	<i>3,81</i>	<i>2,14</i>	<i>3,59</i>	<i>5,04</i>
<i>Ozalj</i>	<i>13,98</i>	<i>21,92</i>	<i>35,68</i>	<i>0,83</i>	<i>2,35</i>	<i>2,02</i>	<i>0,63</i>	<i>1,24</i>	<i>2,21</i>
Plaški	24,91	34,93	37,86	2,65	3,79	2,95	1,26	2,18	1,98
Rakovica	13,71	21,82	36,39	1,17	1,78	1,37	0,29	0,86	1,28
Ribnik	8,11	16,67	25,68	0,72	1,84	1,36	0,48	1,71	1,56
Saborsko	9,97	19,45	25,66	0,76	0,80	1,06	0,12	0,80	0,93
<i>Slunj</i>	<i>15,01</i>	<i>22,71</i>	<i>35,47</i>	<i>1,79</i>	<i>2,77</i>	<i>2,43</i>	<i>0,68</i>	<i>1,36</i>	<i>2,47</i>
Tounj	9,64	17,79	29,19	1,05	1,33	0,84	0,28	0,21	0,28
Vojnić	14,39	21,45	30,52	1,22	1,76	2,38	0,47	1,15	1,89
Žakanje	13,60	26,41	40,44	0,88	2,23	2,04	0,21	1,68	1,87
Karlovačka županija	24,38	31,53	43,74	2,37	3,76	3,58	2,15	3,44	5,03

Izvor: kao i Tablica 3.

● **TABLICA 8**
Indeks obrazovanosti
u općinama/gradovi-
ma Karlovačke župa-
nije 1981., 1991.
i 2001. god.

Poboljšanje obrazovne strukture u Karlovačkoj županiji tijekom promatranog razdoblja je kontinuirano, ali je obrazovna struktura i dalje nepovoljna i nedovoljna za pokretanje ozbiljnijeg razvoja županije u cjelini. Valja imati na umu da visokoobrazovani stanovnici teže živjeti u gradovima (Poljanec-Borić, 2008.). Upravo zbog te činjenice najveći udio stanovnika sa završenom višom školom i fakultetom živi u gradovima, poglavito u županijskom središtu Karlovcu. Godine 2001. završen fakultet imalo je 8,24%, a završenu višu školu 5,02% stanovnika grada Karlovca. Spomenuti administrativni grad bilježi veći udio stanovništva s visokom stručnom spremom od udjela za cijelu Hrvatsku, koji je 2001. godine iznosio 7,82%. Po udjelu višeobrazovanih i visokoobrazovanih slijede gradovi Ogulin i Duga Resa, dok Ozalj i Slunj zbog slabije gospodarske razvijenosti i pojačana iseljavanja znatno zaostaju.

Grad/Općina	Indeks obrazovanosti (I _o)			Indeks promjene 2001./1981.
	1981.	1991.	2001.	
Barilović	0,16	0,60	2,00	1250,00
Bosiljevo	0,14	1,62	3,21	2292,86
Cetingrad	0,10	0,81	0,87	870,00
<i>Duga Resa</i>	3,36	7,36	20,48	609,52
Draganić	0,51	3,26	4,73	927,45
Generalski Stol	0,28	0,80	1,52	542,86
Jospidol	0,48	2,14	5,86	1220,83
Kamanje	0,54	2,24	6,11	1131,48
<i>Karlovac</i>	7,54	18,80	38,72	513,53
Krnjak	0,22	0,68	1,66	754,55
Lasinja	0,09	0,28	1,57	1744,44
Netretić	0,11	1,20	1,59	1445,45
<i>Ogulin</i>	2,54	8,29	19,73	776,77
<i>Ozalj</i>	0,31	1,51	4,34	1400,00
Plaški	1,68	4,96	5,23	311,31
Rakovica	0,36	1,18	2,78	772,22
Ribnik	0,13	1,03	3,03	2330,77
Saborsko	0,13	0,57	1,08	830,77
<i>Slunj</i>	0,62	1,92	4,65	750,00
Tounj	0,18	0,47	0,81	450,00
Vojnić	0,37	1,20	3,02	816,22
Žakanje	0,24	2,29	4,81	2004,17
Karlovačka županija	2,11	6,06	14,31	678,20

Izvor: kao i Tablica 3.

Indeks obrazovanosti (I_o)¹⁴ stanovništva Karlovačke županije povećan je sa 2,11 (1981.) na 14,31 (2001.). Taj je indeks za ukupnu populaciju Republike Hrvatske 2001. godine iznosio 30,06, što upućuje na veliko zaostajanje obrazovne razine Karlovačke županije za obrazovnom razinom Hrvatske. Po-

seбно zabrinjava činjenica što svi gradovi u županiji zaostaju za prosječnom obrazovnom razinom države, osim Grada Karlovca, koji je imao vrijednost indeksa obrazovanosti 38,72. Godine 2001. indeks obrazovanosti Grada Duge Rese iznosio je 20,48, Grada Ogulina 19,73, Grada Slunja 4,65, a Grada Ozlja 4,34, što je osjetno ispod vrijednosti za Hrvatsku u cjelini.

Treba naglasiti da vrijednost indeksa obrazovanosti administrativnih gradova smanjuju ruralna naselja koja se statistički ubrajaju u njega. Indeks obrazovanja samoga naselja Karlovca iznosio je 2001. godine 64,51, što upućuje na veću razvijenost naselja Karlovca od istoimenoga administrativnog grada. Usporedimo li naselje Karlovac (županijsko središte) s nekoliko županijskih središta približno iste veličine (broja stanovnika i centraliteta), uviđa se da vrijednost indeksa obrazovanja u Karlovcu zaostaje za vrijednošću Dubrovnika (127,38) i Varaždina (106,88). Na sličnoj je razini sa Šibenikom (73,20) i Siskom (60,92), dok je vrijednost u Karlovcu osjetno veća od one u Vukovaru (37,49).

➔ TABLICA 9
Indeks obrazovanosti
u županijama Repu-
blike Hrvatske
2001. godine

Županija	Indeks obrazovanosti
Zagrebačka	18,47
Krapinsko-zagorska	8,51
Sisačko-moslavačka	12,95
<i>Karlovačka</i>	14,31
Varaždinska	17,79
Koprivničko-križevačka	8,94
Bjelovarsko-bilogorska	9,07
Primorsko-goranska	71,53
Ličko-senjska	8,94
Virovitičko-podravsk	8,36
Požeško-slavonska	10,41
Brodsko-posavska	12,44
Zadarska	24,70
Osječko-baranjska	19,41
Šibensko-kninska	18,19
Vukovarsko-srijemska	11,12
Splitsko-dalmatinska	43,94
Istarska	44,98
Dubrovačko-neretvanska	46,55
Međimurska	16,45
Grad Zagreb	134,67
Republika Hrvatska	30,06

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001.* DZS, Zagreb, 2003.

Vidi se da Karlovačka županija ulazi u red hrvatskih županija s lošijim pokazateljima indeksa obrazovanosti. Ipak, Karlovačka županija ima osjetno bolju vrijednost promatranog indeksa od Virovitičko-podravsk, Krapinsko-zagorsk, Kopriv-

ničko-križevačke ili Ličko-senjske županije, dok izrazito zaostaje za Gradom Zagrebom, Primorsko-goranskom ili Dubrovačko-neretvanskom županijom. Primjetno je da županije koje sadrže gradove većega centraliteta imaju bolje vrijednosti indeksa obrazovanosti.

U Karlovačkoj županiji najniža vrijednost indeksa obrazovanosti zabilježena je 2001. u općini Tounj, a iznosila je tek 0,81. U čak 8 gradova/općina županije vrijednost ovoga indeksa manja je ili jednaka 2, a u njih čak 16 manja je od 5. Posljedica je to izrazito velikog udjela stanovništva bez završenoga primarnog obrazovanja i vrlo malog udjela stanovništva sa završenim visokim (tercijarnim) obrazovanjem.

Promjene indeksa obrazovanosti (I_o) najbolje prikazuje indeks promjene (2001./1981.). Vidi se da je razina obrazovanja najviše povećana u općinama Ribnik (indeks promjene 2330,77), Bosiljevo (indeks promjene 2292,86) i Žakanje (indeks promjene 2004,17). Spomenute su općine 1981. imale vrlo niske vrijednosti indeksa obrazovanosti, što je glavni razlog ovakva, naizgled velikoga, povećanja obrazovne razine. Ipak, unatoč visokim vrijednostima indeksa promjene od 1981. do 2001., navedene općine i dalje imaju vrlo niske vrijednosti indeksa obrazovanosti (I_o).

ZAKLJUČAK

Obrazovna struktura Karlovačke županije, unatoč pozitivnim trendovima u proteklih dvadesetak godina, pokazuje izrazito nepovoljna obilježja. Međutim, ni jedan razvojni segment, pa tako ni obrazovnu strukturu, ne možemo promatrati izdvojeno od ukupnih razvojnih okolnosti na prostoru županije. Nepovoljna obrazovna struktura djeluje kao integralni čimbenik tzv. začaranoga kruga, odnosno slijeda negativnih faktora koji kumulativno pogoršavaju stanje i procese u Karlovačkoj županiji. Posve je jasno da nepovoljna obrazovna struktura odbija potencijalno gospodarsko investiranje u prostor, a izostanak investicija djeluje kao *push* faktor za iseljavanje postojeće obrazovane radne snage. Iako je prisutno povećanje razine obrazovanosti, što se ogleda u porastu vrijednosti indeksa obrazovanosti, još je prisutan velik udio stanovništva s vrlo niskim stupnjem obrazovanja. Negativne demografske procese, u kontekstu promatranja obrazovne i gospodarske strukture prostora Karlovačke županije, valja promatrati kao uzrok, ali i kao posljedicu postojećega stanja. Ostarjelo stanovništvo onemogućuje razvoj zbog deficita radne snage, posebice one obrazovane. Karlovačka županija postala je prostor koji zahtijeva ozbiljne i sveobuhvatne državne intervencije jer se samostalno ne može nositi s dubokom razvojnom krizom u koju je zapala.

Razina obrazovanja uvjetno je poboljšana utjecajem depopulacije gradova i općina Karlovačke županije. Dokaz tome jest činjenica da se obrazovna struktura najviše "popravila" upravo u razdoblju razmotrenom u ovome radu (od 1981. do 2001.), odnosno u vrijeme vrlo snažne depopulacije prostora županije. Administrativni gradovi u kojima dominira ruralni prostor, poput Ozlja i Slunja, imaju tek nešto povoljniju obrazovnu strukturu od okolnih ruralnih općina te kao takvi ne mogu potaknuti ozbiljniji razvoj područja koja su na njih funkcionalno vezana. Unatoč najpovoljnijem stanju obrazovne razine na području županije i vodeće funkcionalne uloge, grad Karlovac znatno zaostaje u mnogim segmentima i pokazateljima za državnim prosjekom. Nepovoljni demografski procesi u kombinaciji s recesivnim gospodarstvom i izrazito nepovoljnom obrazovnom strukturom vrlo će vjerojatno dodatno osiromašiti već ionako oslabljene razvojne mogućnosti ovoga dijela Republike Hrvatske.

Dosadašnji pokušaji poticanja razvoja prostora Karlovačke županije dali su zanemarive rezultate. Stoga postaje jasno da je izlaz iz ovoga "začaranog kruga"¹⁵ moguć tek zajedničkim naporima lokalne sredine, državne vlasti i stanovništva kao dominantnog aktera u prostoru. Svaki pokušaj mogućeg rješenja postojećega stanja mora uključivati pronatalitetnu komponentu. Nije dovoljno samo financijskim sredstvima poticati rađanje, a zatim prepustiti stanovništvo samo sebi, poglavito u naseljima bez osnovnih infrastrukturnih kapaciteta, škola i gospodarstva koje nije sposobno podržavati život lokalne zajednice. Nužno je stvoriti uvjete za doseljavanje mlade i školovane radne snage, pri čemu bi trebalo osnažiti gradove kako bi oni svojom nodalno-funkcionalnom snagom potaknuli razvoj okolnih ruralnih općina. Poboljšanje obrazovne strukture stanovništva, u svakom slučaju, nužan je preduvjet za plansko poticanje razvoja prostora Karlovačke županije.

BILJEŠKE

¹ Prilikom objašnjavanja dobno-spolne strukture, odnosno stupnja ostarjelosti u općinama Karlovačke županije, okvir istraživanja proširen je na rezultate popisa stanovništva iz 1971. godine. Na taj se način dobiva bolji uvid u proces demografskoga starenja, koji je bio izražen već 1971. godine.

² Školska je sprema uz "pismenost" osnovno obilježje za spoznavanje obrazovne strukture stanovništva, a uključena je u popis 1910. te ponovno od 1948. godine. Pod obilježjem "školska sprema" u popisima stanovništva razumijeva se najviša završena škola (Pokos, 2005.).

³ U svim popisima stanovništva nakon Drugoga svjetskog rata, pa sve do popisa 1971. godine, podaci o pismenosti prikupljani su i objavljeni samo za stanovništvo staro 10 i više godina.

⁴ Gradovi Karlovačke županije jesu: Karlovac, Ogulin, Duga Resa, Ozalj i Slunj.

⁵ Općine Karlovačke županije jesu: Barilović, Bosiljevo, Cetingrad, Draganić, Generalski Stol, Josipdol, Kamanje, Krnjak, Lasinja, Netretić, Plaški, Rakovica, Ribnik, Saborsko, Tounj, Vojnić i Žakanje.

⁶ Od 1991. od 2001. godine negativna je migracijska bilanca činila 77,6% ukupne depopulacije općine Bosiljevo (Turk, 2007.).

⁷ Istraživanje egzaktno pokazuje kako manji ili veći obuhvat popisanih u inozemstvu, od popisa 1971. do popisa 2001., stvara privid, ali i zabunu o stvarnim tendencijama ukupnoga i prirodnoga kretanja gradskoga i seoskoga stanovništva (Akrap, 2004.).

⁸ Ako se pođe od prosječne naseljenosti kopnenoga dijela Zemlje (43,4 st/km²), onda se (krajnje pojednostavnjeno i na globalnoj razini) mogu izdvojiti ove kategorije gustoće naseljenosti: a) rijetko naseljeni prostori, s manje od 15 st/km²; b) srednje naseljeni, s 15 do 64 st/km²; c) gusto naseljeni, sa 65 do 115 st/km²; d) prenaseljeni s više od 115 st/km² (Nejašmić, 2005.).

⁹ Model vrednovanja dobnoga sastava stanovništva preuzet je iz sveučilišnog udžbenika "Demogeografija – stanovništvo u prostornim odnosima i procesima" (Nejašmić, 2005.). Bodovanje se provodi tako da se udio mladih (0 – 19 godina) boduje s rasponom od 0 do 30 bodova (veći udio mladih – veći broj bodova), dok se udio starih (60 i više godina) boduje s rasponom od 0 do 70 bodova (veći udio starih – manji broj bodova). Na taj se način dobiva tipizacija utemeljena na bodovnim vrijednostima pri čemu svaki tip ima odgovarajući opis: Tip 1 (na pragu starosti: 90,5 – 100 bodova); Tip 2 (starenje: 84,5 – 90,0 bodova); Tip 3 (starost: 73,0 – 84,0 bodova); Tip 4 (duboka starost: 65,5 – 72,5 bodova); Tip 5 (vrlo duboka starost: 50,5 – 65,0 bodova); Tip 6 (izrazito duboka starost: 30,5 – 50,0 bodova); Tip 7 (krajnje duboka starost: 0,0 – 30,0 bodova).

¹⁰ Promjena demoreproduktivnih navika uvelike je uvjetovana sveukupnim inovacijskim procesima, koji su u naše krajeve dolazili sa zapada, tj. iz razvijenih europskih država. Za tradicionalno ruralno društvo načelno su tipične obitelji s većim brojem djece. Migracijom ruralnoga stanovništva u gradove mijenjaju se demoreproduktivne navike stanovništva u obliku smanjenja prosječnoga broja djece po obitelji. Prodoranjem urbanoga načina života u ruralni prostor, odnosno "urbanizacijom sela", također opada prosječan broj djece po obitelji. Spomenuti procesi ranije su zahvatili zapad Karlovačke županije. Blizina susjedne Bosne i Hercegovine utjecala je na usporenje spomenutih procesa na istoku županije u obliku očuvanja tradicionalnih demoreproduktivnih navika stoga što su onamo spomenuti inovacijski procesi stigli još kasnije nego na istok Karlovačke županije. U kasnijem je razdoblju migracija stanovništva iz Bosne i Hercegovine u Karlovačku županiju (ponajprije na njezin istok) također utjecala na očuvanje tradicionalnih demoreproduktivnih obilježja.

¹¹ Prostor općine Saborsko bio je tijekom toga vremena usmjeren na industriju u susjednoj općini Plaški. Recesija te industrije negativno je djelovala na demografske prilike u tom prostoru.

¹² Općina Saborsko bila je tijekom Domovinskog rata u cijelosti okupirana i pretrpjela je velika razaranja. Centralno naselje općine (Saborsko) bilo je tijekom rata gotovo do temelja razrušeno, a preživjelo stanovništvo prognano.

¹³ Udio stanovništva koje nije uopće pohađalo školu (ni jedan razred osnovne škole) u ukupnom stanovništvu Karlovačke županije starom 15 i više godina 2001. godine iznosio je 4,01%.

¹⁴ Indeks obrazovanosti (I_o) dobar je pokazatelj stupnja obrazovanosti pojedine populacije, a računa se prema obrascu: $I_o = (O_{II} \cdot O_{III}) / <O_I$, gdje je O_{II} udio stanovništva koje ima završeno sekundarno obrazovanje, O_{III} udio stanovništva koje ima završeno tercijarno obrazovanje, a $<O_I$ udio stanovništva koje nema završeno primarno obrazovanje (Nejašmić, 2005.).

¹⁵ Začarani krug (engleski: *vicious circle*) u literaturi se definira kao kauzalni problemski krug u kojemu određene negativne okolnosti rezultiraju novim negativnim okolnostima. Na taj način nastaje silazna "razvojna" spirala koja pogoršava stanje i procese na određenom prostoru (više u Whiterick, Ross, Small, 2001.).

LITERATURA

Akrap, A. (2004.), Zapošljavanje u inozemstvu i prirodna depopulacija seoskih naselja, *Društvena istraživanja*, 13 (4-5): 675-699.

Gelo, J. (2004.), Kretanje broja rezidencijalnoga (boravećeg) stanovništva Hrvatske u 20. stoljeću, *Društvena istraživanja*, 13 (4-5): 653-673.

Maticka, M. (1990.), *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945. – 1948.*, Zagreb: Školska knjiga – Stvarnost.

Nejašmić, I. (2005.), *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Zagreb: Školska knjiga.

Pokos, N. (2003.), Metodološke promjene u popisima stanovništva, *Hrvatska revija*, III (1): 29-35.

Pokos, N. (2005.), Glavne značajke obrazovne strukture Republike Hrvatske. U: Živić, D., Pokos, N., Mišetić, A. (ur.), *Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

Poljanec-Borić, S. (2008.), Razvoj Vukovarsko-srijemske županije u svjetlu socioekonomske tipologije endogenog razvitka u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja*, 17 (1-2): 3-26.

Turk, I. (2007.), *Demografska obilježja kao ograničavajući čimbenik razvoja Općine Bosiljevo*, Zbornik radova 4. hrvatskog geografskog kongresa, Zagreb.

Turk, I. (2008.), Promjena broja stanovnika Karlovačke županije od 1857. do 2001. godine, *Društvena istraživanja*, 17 (3): 437-461.

Wertheimer-Baletić, A. (2001.), Stanovništvo Hrvatske – sadašnje stanje i buduće promjene, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 482: 109-125.

Whiterick, M., Ross, S., Small, J. (2001.), *A Modern Dictionary of Geography*, London: Arnold, London.

Živić, D. (2005.), Izravni i migracijski demografski gubici tijekom srbijanske oružane agresije na Hrvatsku. U: Živić, D., Pokos, N., Mišetić, A. (ur.), *Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 18 (2009),
BR. 6 (104),
STR. 1173-1194

TURK, I., JUKIĆ, M.:
PROMJENE...

Changes in Educational Structure of the Population of Karlovac County (Croatia) in the Period 1981 – 2001

Ivo TURK, Marijan JUKIĆ
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

In the period between 1981 and 2001 significant changes in the educational structure of the population of Karlovac County occurred. The improvement in the educational structure of the population is noticeable. The changes in the educational structure of the population should be seen in the interaction with other demographic processes (especially depopulation and population ageing). The focus of this paper is based on the explanation and understanding of changes in the educational structure of the population and its correlation with negative demographic processes. There is a strong correlation between the economic situation and demographic trends which affects the educational structure of the population. The Croatian Homeland War had an intense influence on the demographic and socio-economic situation during the 1990s. The long-lasting process of emigration was intensified during Serbian aggression on the researched county, which had negative consequences on the educational structure of the population.

Keywords: Karlovac County, educational structure, depopulation, demographic ageing, emigration

Veränderungen in der Bildungsstruktur der Bevölkerung der Gespanschaft Karlovac (1981–2001)

Ivo TURK, Marijan JUKIĆ
Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

In der Zeit von 1981 bis 2001 ist es zu spürbaren Veränderungen in der Bildungsstruktur innerhalb der Gespanschaft Karlovac gekommen, und zwar im Sinne einer allmählich voranschreitenden Verbesserung. Diese Wandel sind im Rahmen des Wechselverhältnisses mit anderen demografischen Vorgängen zu betrachten, insbesondere mit Prozessen der Entvölkerung und der demografischen Alterung. Die vorliegende Arbeit fokussiert sich auf das Verständnis und die Erläuterung der gewandelten Bildungsstruktur sowie auf die Beantwortung der Frage, inwiefern negative demografische Prozesse mit dem Bildungsniveau der Bevölkerung verbunden sind. Der Bildungsgrad der Menschen in der Gespanschaft Karlovac liegt unterhalb dem kroatischen Durchschnitt. Die jüngsten

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 18 (2009),
BR. 6 (104),
STR. 1173-1194

TURK, I., JUKIĆ, M.:
PROMJENE...

Wandel müssen unter dem Aspekt der gesamtwirtschaftlichen Lage in dieser Gespanschaft betrachtet werden, da die Interaktion zwischen demografischen und gesellschaftlich-wirtschaftlichen Prozessen gerade hier besonders deutlich spürbar ist. Einen besonders großen Ausschlag gab natürlich das Kriegsgeschehen der 90er-Jahre des 20. Jahrhunderts. Die Entvölkerung, die lange vor dem Krieg in dieser Gespanschaft eingesetzt hatte, nahm im Laufe des großserbischen Aggressionskriegs noch größere Ausmaße an und wirkte sich negativ auf die Bildungsstruktur der Bevölkerung aus.

Schlüsselbegriffe: Gespanschaft Karlovac, Bildungsstruktur, Entvölkerung, demografische Alterung, Abwanderung